

# Llys a Llan

Colofn sy'n crwydro ar hyd  
meysydd llên, crefydd a hanes  
yng Nghaerdydd a'r Fro

## Yr Athro E. Wyn James



### Anna Waring, Iolo Morganwg, a Chrynwyr Castell-nedd a Chernyw (Rhan 1)

Prin yw'r emynyddesau Cymraeg o'r 19eg ganrif y mae eu gwaith wedi cyrraedd y llyfrau emynau. Os ydym yn eithrio Ann Griffiths, gan iddi farw yn 1805, gwaith pum emynyddes yn unig o'r ganrif honno a gynhwyswyd yn y casgliad cydenwadol *Caneuon Ffydd* (2001), a dim ond un emyn yr un o'u gwaith sydd yn y casgliad hwnnw, ac eithrio Mary Owen (1796–1875) o ardal Castell-nedd, y ceir dau emyn ganddi yn *Caneuon Ffydd*, sef 'Dyma gariad, pwy a'i traetha?' (199) a 'Caed modd i faddau beiau' (507).

Mae'r sefyllfa'n bur wahanol yn achos emynyddesau Saesneg o'r 19eg ganrif, fel y dengys y ffaith fod cyfieithiadau Cymraeg o waith tua dwsin ohonynt wedi eu cynnwys yn *Caneuon Ffydd*. Un o'r amlycaf yw Frances Ridley Havergal (1836–79), ac mae ganddi gysylltiad â Chymru am iddi fyw am wyth mis olaf ei bywyd mewn tŷ ar y bryn uwchlaw traeth Caswel ym Mhenrhyn Gŵyr. Ymwelsai â Chymru sawl tro cyn hynny a dysgu rhywfaint o Gymraeg, a chyfieithwyd o leiaf 16 o'i hemynau i'r Gymraeg, gan gynnwys 'Cymer, Arglwydd, f'einioes i' (767) a 'Gwawr wedi hirnos' (789) yn *Caneuon Ffydd*.

Mae eleni yn 200 mlwyddiant geni emynyddes Saesneg arall a chanddi gysylltiad â Chymru, sef Anna Letitia Waring (1823–1910). Ond yn ei hachos hi, nid yn unig iddi fyw yng Nghymru, ond fe gafodd ei geni yma, a hynny ym Mhlysfelin, ar ochr orllewinol yr hen bont (sy'n bont droed erbyn hyn) dros afon Nedd yng Nghastell-nedd – tŷ sydd bellach o dan yr A465.

Hi oedd y trydydd o saith plentyn Elijah Waring (1787–1857) a'i wraig, Deborah Price (1785–1867). Un peth a nodweddiadol Gastell-nedd a'r cyffiniau yn y cyfnod dan sylw oedd bod yno gymuned ddylanwadol o Grynwyr. Roedd sawl un ohonynt yn perthyn i'w gilydd, a nifer wedi dod yno o Gernyw. A chael ei geni i deulu o Grynwyr oedd hanes Anna, er iddi ymuno â'r Eglwys Anglicanaidd yn nes ymlaen, yn 1842, pan oedd yn 19 oed.

Wrth lunio barddoniaeth, roedd Anna yn dilyn yn ôl traed ei thad, Elijah, a'i frawd yntau, Samuel Miller Waring (1792–1827). Yn 1850, a hithau wedi symud erbyn hynny i Clifton, ger Bryste, cyhoeddodd Anna gasgliad o'i cherddi a'i hemynau dan y teitl *Hymns and Meditations*. Arwydd o boblogrwydd y casgliad hwnnw yw iddo fynd i 8 argraffiad erbyn 1860 ac i 11 argraffiad erbyn 1870, heb sôn am nifer o argraffiadau Americanaidd. Ac fe dyfodd y casgliad o argraffiad i argraffiad – 20 eitem oedd yn yr argraffiad cyntaf, ond erbyn y degfed argraffiad yn 1863, roedd eu nifer wedi cynyddu i 38.

Ei hemyn mwyaf poblogaidd yn ystod ei hoes hi ei hun oedd un yn dechrau '*Father, I know that all my life is portioned out for me*', emyn a ganwyd yn ei hangladd. Ond yr emyn o'i gwaith sydd wedi sefyll prawf amser yw '*In heavenly love abiding*'. Arwydd o hynny yw'r ffaith iddo gael ei gynnwys yn yr atodiad o

emynau Saesneg yn *Caneuon Ffydd* (2001).

Lluniodd Dr Hywel Morris Griffiths (1949–2005) efelychiad Cymraeg o'r emyn hwnnw ym mis Mehefin 1987 ar gyfer angladd Mrs Marion N. Jenkins, Tonypany, a oedd yn berthynas i'w wraig, Siân. Roedd Mrs Jenkins yn fam i Dr Kathryn Jenkins, yr awdurdod mawr ar emynyddiaeth Gymraeg a fu farw'n 47 mlwydd oed yn 2009. Adeg ei marw, roedd Kathryn yn Glerc Pwylgog yn y Cynulliad Cenedlaethol (fel yr oedd bryd hynny).

Brodor o Abertawe oedd Hywel Griffiths, ond roedd ei gysylltiad â Chaerdydd yn un agos iawn. Symudodd i fyw i'r ddinas ym mis Medi 1974 pan benodwyd ef yn athro Cemeg yn Ysgol Gyfun Rhydfelen, ac er iddo symud i Gaerffili wedi iddo briodi yn 1989, fe gadwodd gysylltiad agos â Chaerdydd. Bu'n flaenor yn Eglwys y Crwys o 1984 hyd ei farw, a gweithiai yn swyddfa ganolog Eglwys Bresbyteriaidd Cymru yn Heol Richmond rhwng 1993 a 2001, wedi iddo roi'r gorau i'w swydd yn bennaeth gwyddoniaeth Ysgol Gyfun Cwm Rhymni oherwydd afiechyd.

Yn ogystal â bod yn wyddonydd disglair, roedd Hywel Griffiths yn gerddor ac yn llenor medrus, ac yn emynydd cynhyrchiol. Cyhoeddwyd ei efelychiad o '*In heavenly love abiding*' yn wreiddiol yn y cylchgrawn *Cristion* yn 1988; ond dyma (gyda chaniatâd caredig Mrs Siân Griffiths) y fersiwn diwygiedig ohono sydd yn *Cynhaef Dy Groes*, y casgliad o'i emynau a gyhoeddwyd yn 2007. Ac fel yn y Saesneg gwreiddiol, mae'r adleisiau o Salm 23 yn amlwg iawn yn ei efelychiad a'r 'gobaith sic' sy'n rhedeg trwyddo yn drawiadol:

Ni welaf anghysondeb  
yng nghariad nefol Duw:  
mae ef yn ddigynfnewid,  
a'm gobaith, sicir yw;  
er dod iselder ysbryd,  
er rhuo'r storom gref,  
mae f'Arglwydd yn fy ymyl,  
a'm hyder ynddo ef.

Lle bynnag caf fy arwain  
ni fynnwn fwy pe cawn:  
fy Arglwydd a'm bugeilia,  
a'm ffiol sydd yn llawn;  
ni huna fy Ngwardedwr,  
ni phyla'i lygad ef;  
yn gyson yn ei gwmni  
fe rodiat tua'r nef.

Fan draw mae manau gwynion  
na welais eto'n glir;  
fe ffy'r cymylau duon,  
caf weld yr hyfryd dir.  
Mae 'ngobaith yn ddifeso  
a'm ffordd i'r nef yn rhydd:  
mae 'nhrysor gyda'm Ceidwad –  
cydymaith imi fydd.

(I'w barhau)